

پروین اعتصامی، اختر چرخ ادب

فاطمه ستاری

مجموعه مقالات نکوداشت پروین اعتصامی
به کوشش دکتر منوچهر اکبری
انتشارات خانه کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۶

نور یزدانی (دکتر مهین پناهی)،
شیوه حکایت‌پردازی پروین در مثنوی‌ها (دکتر علیرضا
حاجیان‌نژاد)،
جلوه‌هایی از مفاهیم قرآن و حدیث در بیان پروین (دکتر خلیل
حدیدی)،
جلوه‌های رماتیسم در شعر پروین اعتصامی (دکتر مریم
حسینی)،
پروای پروین (دکتر حکیمه دبیران)،
گفتمان، اصطلاحی در نقد ادبی جدید (دکتر غلامرضا رحمدل
شرفشاده‌ی)،
تجلی قرآن در اندیشه و شعر پروین اعتصامی (دکتر امین

کتاب «مجموعه مقالات نکوداشت پروین اعتصامی»،
همچنانکه از نامش پیداست، مجموعه‌ای از مقالات و گفتارهایی
است که توسط شورای علمی ستاد نکوداشت یکصدمین سالگرد
تولد پروین اعتصامی پذیرفته و در این مجموعه منتشر شده است.
این مجموعه شامل بیست و پنج مقاله درباره شعر و اندیشه پروین
اعتصامی است. پس از مقدمه دبیر کنگره نکوداشت یکصدمین
سالگرد پروین اعتصامی (دکتر منوچهر اکبری)، مقالات زیر به
ترتیب نقل شده‌اند:
منظومه گنج درویش نماد دل‌تنگی‌های اختر چرخ ادب (دکتر
منوچهر اکبری)،
پروین اعتصامی شاعر نکته‌سنج (دکتر احمد امیری خراسانی)،

رحیمی)،

نقد و تحلیل و بررسی پیشینه فابل‌ها و تمثیل‌های رمزی جانوران (دکتر حمیرا زمردی)،
 دو ستاره درخشان آسمان ادب و عرفان؛ پروین اعتصامی و امیلی دیکنسون (دکتر سهیلا صلاحی مقدم)،
 نگرش کلی بر زوایای فکری، سیاسی و اعتقادی اعتصامی (دکتر محبوب طالعی)،

جنبه‌های هنری شعر پروین (دکتر اسحاق طغیانی)،
 پروین، شاعری با افکار و احساسات زنانه (دکتر قمر غفار)،
 بر بلندای باور و بیان (دکتر فاطمه کوپا)،
 در آرزوی صحبت خورشید درخشان (دکتر محبوبه مباشری)،
 پروین، عارف اخلاق‌گرای اجتماعی (دکتر فاطمه مدرسی)،
 درونمایه‌های شعر پروین اعتصامی (دکتر محمد مهدی پور)،
 زمینه‌های غنایی و شیوه‌های پرداخت آن در شعر پروین

اعتصامی (دکتر سیدمرتضی میرهاشمی)،

باورهای عرفانی - اخلاقی پروین اعتصامی (دکتر علی نجفی)،

پروین، زنی بر طراز شایسته‌سالاری (دکتر حمیرا نکهت دستگیرزاده)،

بزرگ بانوی شعر و ادب فارسی (دکتر اسدالله نوروزی)،

نگاهی سبک‌شناسانه به مناظره‌های پروین (دکتر مهدی نیک‌منش)،

مردماندیشی در شعر پروین (دکتر ناصر نیکوبخت و دکتر غلامعلی زارع)،

طنز و اعتراض در شعر پروین اعتصامی (دکتر عبدالله واثق عباسی)،

یکی از منظومه‌های جذاب و پرمایه پروین، منظومه «گنج درویش» است، «گنج درویش» در واقع بلندترین مثنوی دیوان پروین اعتصامی است، با این مطلع:

دزد عیاری، به فکر دستبرد

گاه ره می‌زد، گهی ره می‌سپرد

دکتر منوچهر اکبری دبیر همایش نکوداشت پروین اعتصامی، در مقاله «منظومه گنج درویش، نماد دلتنگی‌های اختر چرخ ادب» به تحلیل این مثنوی پرداخته و در ضمن گفتار، چنین اشاره کرده است که پروین اعتصامی در این مثنوی در حقیقت اوضاع اجتماعی دوران خود را در قالب داستانی - که می‌توان آن را نمونه‌ای کامل از داستان‌های رئالیسم اجتماعی پنداشت - به تصویر کشیده است. دکتر اکبری از آنجا آغاز می‌کند که مکان داستان‌های پروین از ساحت خیال‌های تلفیقی است یعنی موضوعی که پروین برای داستان‌هایش انتخاب کرده است، قبلاً هم در تاریخ ادب فارسی وجود داشته است، اما پروین در پرداختن به آن موضوع، با «توسعه و گسترش و شاخ و برگ دادن‌ها، که همگی از تراوشات ذهن و تخیل بارور شاعر نشأت می‌گیرد» (مجموعه مقالات نکوداشت پروین اعتصامی، ص ۳) به داستان رنگ و عنوان جدیدی می‌بخشد.

در ادامه، مقایسه‌گونه‌ای بین حکایت «گنج درویش» پروین که حکایت ورود دزد به خانه درویش و ربودن فوطه او و ... است و حکایتی از گلستان شیخ سعدی ارائه شده است.

این مجموعه مقالات را می‌توان به عنوان منبعی سودمند درباره زندگی، شعر و اندیشه یکی از شاعران معتبر دوره معاصر ایران، پروین اعتصامی، مورد استفاده قرار داد و قطعاً موضوعات متنوعی که در این مجموعه مقالات مطرح شده، می‌تواند فتح بابی باشد برای مطالعات گسترده‌تر پژوهشگران درباره پروین اعتصامی

زیبایی‌های اشراف‌مآبانه یا اصول پذیرفته‌شده کلی را در هنر به نمایش بگذارد، بلکه باید به واقعیت‌ها توجه کند، زشت و زیبا، اشرافی و عامیانه، هر چه هست باید در ادبیات مجال بروز داشته باشد» (همان، ص ۱۱۸). نویسنده، با چیدن این مقدمات، در ادامه سخن تلاش می‌کند، در شعر پروین اعتصامی رگه‌هایی از این تفکرات را نشان بدهد. از آن جمله، به توجه پروین به کودکان یتیم و شرح و توصیف حالات و تمنیات درونی و تفکرات و ذهنیات این کودکان در شعرش اشاره می‌کند. البته نویسنده در تبیین این مفهوم که توجه و پرداختن پروین به این مضمون (یعنی کودکان یتیم)، از ویژگی‌هایی است که پروین را در زمره شاعران رمانتیک قرار می‌دهد، مدعی است که این گرایش و توجه، مستقیماً تحت تأثیر شعر غربی و به ویژه شعر انگلیسی است. نویسنده از جمله مثلاً به «بلیک» شاعر انگلیسی و دو قطعه شعر «جوی نوزاد» و «آه نوزاد» او اشاره می‌کند. دلیلی هم که برای این ادعا می‌آورد، فقدان این مضمون در شعر شاعران هم‌عصر پروین، مثل بهار، نیما، شهریار، عارف قزوینی، عشقی و ایرج میرزا است و صراحتاً مدعی می‌شود که «شعر درباره کودکان و از زبان ایشان، میراث رمانتیسم غربی در ادب فارسی است» (همان، ص ۱۱۹) نویسنده در ادامه مقاله چند ویژگی از ویژگی‌های رمانتیسم اجتماعی را برمی‌شمرد و ظلم‌ستیزی رمانتیک پروین را - که به صورت حکایت‌هایی درباره پادشاهان ظالم و قاضیان تبهکار و رشوه‌خوار و توانگران سنگدل جلوه‌گر شده‌اند - به عنوان رد پای رمانتیسم اجتماعی در شعر او بیان می‌کند. همچنین حکایت‌هایی که پروین درباره مردم زحمتکش و محروم یا زنان مظلوم و جورکشیده و محرومیت دیده یا دخترکان یتیم و بی‌پدر و تیره‌بخت و تهیدست نقل کرده و یا حکایت‌هایی درباره حیوانات اهلی و غیر اهلی، از جمله ویژگی‌های رمانتیک شعر پروین برشمرده شده است.

روی هم رفته این مجموعه مقالات را می‌توان به عنوان منبعی سودمند درباره زندگی، شعر و اندیشه یکی از شاعران معتبر دوره معاصر ایران، پروین اعتصامی، مورد استفاده قرار داد و قطعاً موضوعات متنوعی که در این مجموعه مقالات مطرح شده، می‌تواند فتح بابی باشد برای مطالعات گسترده‌تر پژوهشگران درباره پروین اعتصامی یا حتی می‌توان آن را الگویی برای طرح همین مباحث و مسائل درباره شاعران دیگر این دوره قرار داد.

به عقیده دکتر اکبری یک تعلیق و گره قوی در حکایت «گنج درویش» پروین وجود دارد که خواننده را از مسیر انتظاراتی که در ذهن خود از ادامه حکایت دارد، به مسیری دیگر هدایت می‌کند. «داستان گنج درویش، نماد دردمندی‌ها و دلتنگی‌های شاعری جوان است که با زاویه دید مناسب در لباس درویش و دزد و قاضی و محتسب و فقیر و شاه و گدا و به خصوص طبقات و اقشار ضعیف جامعه حاضر می‌شود تا هر چه بهتر و زیباتر و هنرمندانه‌تر به توصیف زوایای پنهان و تشریح و تحلیل روابط ناگفته جامعه بپردازد.» (همان، ص ۲۱)

از دیگر مقالات این مجموعه، مقاله «شیوه حکایت‌پردازی پروین در مثنوی‌ها» نوشته دکتر علیرضا حاجیان‌نژاد است. لب کلام نویسنده این است که «روش پروین در این حکایت‌ها دقیقاً روش حکایت‌پردازی بزرگان شعر کلاسیک فارسی است، جز این که برخی مفاهیم اجتماعی زمان شاعر در این حکایت‌ها نمود و تجلی بیشتر دارد، به طوری که اگر این مفاهیم و برخی ویژگی‌های روحی و روانی شاعر و تعدادی عناصر سبکی دیگر را از شعر او حذف کنیم، شعر او مانند شعر تعلیمی شاعران بزرگ زبان فارسی است که شاعر در مسند انشاد و انشا نشسته و مخاطبان خود را مستقیم یا غیرمستقیم به کار نیک برمی‌انگیزد یا آنها را از کار زشت و ناپسند باز می‌دارد. ولی طرز روایت پروین تقریباً در تمام حکایت‌ها به روش پیشینیان است، بدون کمترین تغییری؛ یعنی شاعر خود در مقام راوی حکایت به روش دانای کل همه حکایت را از زبان قهرمانان و شخصیت‌های داستان و حکایت بازگو می‌کند و نتیجه را نیز چنانکه در سنت رایج شعری ما بوده است، خود بیان می‌کند.» (همان، ص ۹۳ و ۹۲)

دکتر مریم حسینی در مقاله «رمانتیسم اجتماعی در شعر پروین اعتصامی» در آغاز به بیان مفهوم رمانتیسم پرداخته و سپس برای نشان دادن رد پای این مکتب ادبی و مبانی مفهوم آن در شعر پروین اعتصامی کوشیده است. «رمانتیک دو معنا دارد: یک معنای خاص که صفت است برای مکتب شعری خاصی که در قرن ۱۹ در اروپا رونق گرفت و دنباله آن هم به ایران راه یافت و یک معنای عام که عبارت است از هر گونه شعری که حال و هوای غنایی و اندوهگین داشته و بر احساسات تأکید فراوانی داشته باشد» (همان، ص ۱۱۷). «از نظر رمانتیک‌ها، کار ادبیات فقط این نیست که